

تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی پایه‌ی ششم ابتدایی از منظر فعال و غیرفعال بودن براساس روش ویلیام رومی درسال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱

مریم افضل خانی**

اعظم سمیعی*

چکیده

هدف از پژوهش حاضر، تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی پایه‌ی ششم ابتدایی (متن، پرسش‌ها و تصاویر) از منظر فعال و غیرفعال بودن بر اساس روش ویلیام رومی در سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱ بود. جامعه مورد مطالعه در این پژوهش، کتاب هدیه‌های آسمانی پایه‌ی ششم بود. کل کتاب به عنوان نمونه، مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. ابزار گردآوری اطلاعات، سیاهه‌ی تحلیل مبتنی بر روش ویلیام رومی است که براساس میانی نظری تهیه و روایی آن توسط متخصصان علوم تربیتی تأیید شد. واحد مطالعه درس‌های مندرج در کتاب و واحد تجزیه و تحلیل، متن، پرسش‌ها و تصاویر کتاب است که بر اساس مقوله‌های فعال و غیرفعال توسط فرمول ویلیام رومی تحلیل و ضریب درگیری آن‌ها مشخص شد. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که متن کتاب هدیه‌های آسمانی با ضریب درگیری ۰/۰۲، متنی غیرفعال و غیر پویاست و بیشتر به بیان حقایق و ارائه‌ی اطلاعات می‌پردازد. پرسش‌های کتاب با ضریب درگیری ۱/۳۶ نشان می‌دهد که پرسش‌ها فعال و پویا هستند و زمینه را برای یادگیری فعال فراهم می‌کنند، اما تصاویر کتاب هدیه‌های آسمانی با ضریب درگیری ۰/۲۵ نشان دهنده‌ی غیرفعال و غیرپویا بودن تصاویر است و زمینه را برای فعالیت فراهم نمی‌کند. بنابراین، متن و تصاویر کتاب هدیه‌های آسمانی پایه‌ی ششم ابتدایی ۹۲-۱۳۹۱ به روش غیرفعال و پرسش‌های کتاب به روش فعال تدوین شده‌اند.

کلید واژه‌ها: تحلیل محتوا، هدیه‌های آسمانی، پایه‌ی ششم، فعال و غیرفعال، ویلیام رومی.

* دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار

** استادیار دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد گرمسار (نویسنده مسئول)

مقدمه

یادگیری در دوران کودکی از حساسیت ویژه‌ای برخوردار است. زیرا این امر بر ساخت شخصیت فرد هم از نظر علمی و هم از نظر کیفی تأثیر دارد و این دوره و یادگیری‌های آن مقدمه‌ای برای دستیابی به ظرفیت‌های بعدی خواهد بود. بنابراین هرگونه تعلل در تدوین و تألیف منابع یادگیری این دوره و آموزش‌های خاص آن، پیامدهای سوء و شاید دائمی به همراه خواهد داشت (رضایی، ۱۳۸۵). در این میان برای تغییر و تعدیل رفتار فراگیران، نقش اساسی بر عهده‌ی آموزش و پرورش است، نظام آموزش و پرورش ایران متمرکز و برنامه، کتاب و معلم، محورهای اساسی آموزش و یادگیری‌اند و با توجه به آن که در بسیاری از موارد، کتاب درسی تنها رسانه‌ی آموزشی است که در اختیار معلم قرار دارد و فرآیند تدریس و یادگیری تنها با اتکا به محتوای برنامه‌ی درسی، انواع ارزشیابی‌های تحصیلی، آزمون‌ها و گزینش‌های متعدد بر مبنای محتوای کتاب‌های درسی صورت می‌پذیرد، کتاب به منزله‌ی برنامه‌ی آموزشی جای تتبع فراوان دارد. در حقیقت کتاب درسی یا محتوا در نظام‌های آموزشی سند مکتوب و مدون تعلیم و تربیت محسوب می‌شود که فعالیت‌ها و تجارب یادگیرندگان بر محور آن سازمان‌دهی می‌شود. بنابراین محتوای مطلوب کتاب‌های درسی می‌تواند دانش‌آموزان را به چالش فکری وادارد و از جمود فکری و ذهنی رها سازد و پاسخ‌گوی نیازمندی‌های عصر جدید انسان‌ها باشد (آقازاده، ۱۳۸۵). تعیین محتوای درسی از مسائل بسیار مهم در نظام‌های آموزشی و درسی به شمار می‌رود. انتخاب محتوا به این پرسش پاسخ می‌دهد که چه چیزی باید آموخته شود؟ از این رو نقش کتاب درسی، فراهم کردن امکانات و شرایط مناسب برای ایجاد تغییرات مطلوب در رفتار دانش‌آموزان از طریق فرآیند یاددهی - یادگیری است. دستیابی به اهداف دینی جامعه که به صورت اهداف آموزشی و در قالب کتاب‌های درسی و محتوای تعیین شده منعکس می‌شوند آرمان هر نظام آموزشی است. اگر برنامه درسی و محتوای کتاب‌های مربوط، هماهنگ و هم‌سو با اهداف کلی و جزئی نظام نباشد، نمی‌توان نسبت به تحقق هدف‌های مورد انتظار امیدی داشت. موفقیت یک نظام آموزشی در گرو هماهنگی اجزای متشکله با یکدیگر و هم‌سویی اجزا در جهت تحقق هدف‌ها و تناسب آن با ویژگی‌های خاص مخاطبان آموزشی است (رئیس دانا، ۱۳۸۶). اطمینان از این تناسب نیاز به بررسی و تحلیل محتوا دارد. تحلیل محتوا یک روش تحقیقی است که به صورت منظم و عینی به توصیف مقداری محتوای آشکار ارتباطات می‌پردازد. در این روش پیام‌ها و یا اطلاعات به صورت منظم، کدگذاری و به خوبی

طبقه‌بندی می‌شوند تا پژوهشگر بتواند به صورت کمی تجزیه و تحلیل کند (دلاور، ۱۳۸۶). تحلیل محتوا کاربرد روش‌های کمی و کیفی، عینی و نظام‌دار برای توصیف رسانه‌های آموزشی و آگاهی از میزان تأثیرگذاری آن در فرآیند یاددهی - یادگیری، تأثیرات آشکار و پنهان در فراگیران و شناخت واقعیت‌های اجتماعی است و به سه نوع تقسیم می‌شود: تحلیل محتوای توصیفی، ارتباطی و استنباطی (نوریان، ۱۳۸۸). این تحلیل به برنامه‌ریزان و مؤلفان کتاب‌های درسی کمک می‌کند تا در هنگام تدوین، گزینش و انتخاب محتوای کتاب‌های درسی دقت بیشتر نموده تا ضمن تسهیل یادگیری، زمینه‌ی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان را فراهم آورند (یارمحمدیان، ۱۳۸۱).

با تحلیل محتوا، نقاط ضعف محتوا آشکارتر شده، ضرورت پیروی یا ایجاد یک برنامه استاندارد، بیشتر احساس می‌شود. کشورهای موفق در آزمون تیمز، کشورهای بوده‌اند که در زمینه‌ی تدوین استانداردهای آموزشی یا چارچوب برنامه درسی، پیشگام بوده‌اند (بدریان و رستگار، ۱۳۸۵).

شریعتمداری (۱۳۸۷) اصول انتخاب محتوا از نظر سیلور و همکاران را این‌گونه بیان نموده است: «محتوا باید مفاهیم اساسی یک رشته یا موضوع درسی را مجسم کند؛ روش‌های تحقیقات اجرا شده در رشته‌ی علمی را مشخص کند؛ قدرت تخیل دانش‌آموزان را تحریک کند و آنان را به تفکر وادارد و در عین حال، قابل درک هم باشد».

چرا محتوا را تحلیل می‌کنیم؟ یافتن نسبت بین اهداف و محتوا به منظور بهبود محتوای موجود، علت اصلی تحلیل محتواست. اما موضوع به همین جا ختم نمی‌شود. چنانچه در تعاریف متفاوت از محتوا نیز مشاهده شده، محتوا دارای عناصر متعدد و پیچیده‌ای است، ضمن آن که جنبه‌های مختلفی را نیز در بر دارد.

از این رو یکی از دلایل تحلیل محتوا، تشخیص این عناصر و آن جنبه‌هاست. مسلماً در صورتی که اجزای مختلف محتوا شناخته شده و دسته‌بندی گردد، درک آن آسان‌تر و انتقال آن مقدرتر خواهد بود (یارمحمدیان، ۱۳۸۱).

مهرمحمدی (۱۳۸۷) به نقل از جوناسن^۱ هشت ویژگی را به عنوان ویژگی‌های محیط یادگیری سازنده‌گرا مطرح کرده است که عبارتند از: در محیط یادگیری سازنده‌گرا، یادگیری مستلزم دست‌کاری فعال است؛ یادگیری، هدفمند است؛ یادگیری، زمینه است و تکالیف یادگیری متناسب با

محیط یادگیری سازنده‌گرا الزاماً باید از شکل انتزاعی و غیرمرتبط با موقعیت‌های واقعی زندگی فاصله بگیرد؛ یادگیری، محاوره‌ای است (مبتنی بر گفت‌وگو است)؛ و یادگیری، تأملی است. ((سازنده‌گرایی می‌کوشد تکرار، مشق و کوشش مستقیم برای یادسپاری متن در مدرسه را با فرآیندهای فکری پرتلاش، جای‌گزین سازد)) (فتحی و اجارگاه، ۱۳۷۲).

پیشینه تحقیق

پژوهش‌های متعددی در خصوص تحلیل محتوا صورت گرفته است:

شفیعی‌نژاد (۱۳۸۹) در پژوهشی به تجزیه و تحلیل کتاب‌های دین و زندگی دوره‌ی متوسطه بر اساس مقوله‌های مفاهیم اساسی (هفت‌گانه) و مؤلفه‌های بیست و چهارگانه‌ی اهداف در قلمرو باورها و گرایش‌ها که به وسیله‌ی سازمان تدوین کتب مشخص گردیده، پرداخته است. هدف از انجام این پژوهش، تحلیل محتوای کتاب‌های دین و زندگی دوره‌ی متوسطه به منظور تعیین ضریب درگیری دانش‌آموزان با محتوای متن و قسمت‌های اندیشه و تحقیق (پرسش‌های) کتاب‌های مورد نظر بوده است. نتایج حاکی از آن است که میزان توجه به مقوله‌ی اساسی (هفت‌گانه) و مؤلفه‌های بیست و چهارگانه در کتاب دین و زندگی دوم نسبت به کتاب‌های اول و سوم بیشتر است و مقایسه‌ی نتایج حاصل از ضرایب درگیری با نتایج مصاحبه‌های انجام شده با دبیران درس دین و زندگی نیز نشان می‌دهد که میزان توجه مؤلفان در تدوین محتوای کتاب‌ها بیشتر معطوف به مقوله‌ی مبانی و اصول دین بوده است تا دیگر مقوله‌ها. با این اوصاف کتاب‌های دین و زندگی دوره‌ی متوسطه نیاز به تجدیدنظر در زمینه‌ی محتوای تدوین شده از سوی سازمان تدوین کتب درسی دارند.

اشتون^۱ (۲۰۱۲) در مطالعه‌ای بیان می‌دارد که والدین آلمانی پس از حضور در دبیرستان‌های مختلف، ضمن ابراز نارضایتی خود از حفظ مطالب دینی، بیان نموده‌اند که استفاده از این شیوه به طور مطلق، مانع اجرای اصول اخلاقی، به طور عملی می‌شود.

کرمی، اسدیگی (۱۳۹۲) در پژوهشی تحت عنوان «تحلیل محتوای کتاب ریاضی پایه‌ی اول متوسطه بر اساس روش ویلیام رومی و حیطة‌ی شناختی بلوم» به این نتیجه رسیدند که تعداد تمرین‌ها و فعالیت‌ها و مسائل در سطوح بالای حیطة‌ی شناختی بسیار اندک است و صرفاً در سطح

درک و فهم است. بنابراین دانش آموزان را برای یادگیری فعال درگیر نمی‌کند. دهقانی (۱۳۸۳) به بررسی میزان فعال و غیرفعال بودن محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی و کتاب کار پایه‌ی چهارم ابتدایی پرداخته است. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که متن و تصاویر کتاب هدیه‌های آسمانی و کتاب کار پایه‌ی چهارم ابتدایی ۸۴-۱۳۸۳ با ضریب درگیری ۰/۲۵ و ۰/۳۱ به روش غیرفعال و پرسش‌های هر دو با ضریب درگیری ۰/۵۷ به روش فعال تدوین شده‌اند.

ایمانی و مظفر (۱۳۸۲) به تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی و کتاب کار پایه‌ی دوم دبستان سال ۱۳۸۱ در مقایسه با تعلیمات دینی چاپ ۱۳۸۰ پرداخته‌اند. نتایج این تحقیق گویای این مطلب است که ضریب درگیری دانش‌آموزان با متن و تصاویر در کتاب تعلیمات دینی و کتاب هدیه‌های آسمانی و کتاب کار پایین است و به درگیری دانش‌آموزان با متن و تصاویر منجر نمی‌شود. اما ضریب درگیری ۱/۱ در پرسش‌ها بیانگر این امر است که کتاب هدیه‌های آسمانی موجب درگیری بیشتر دانش‌آموزان شده است. در صورتی که کتاب تعلیمات دینی قبلی در این زمینه ضعیف عمل کرده است. به طور کلی ضریب درگیری محتوای کتاب‌های دوم ابتدایی قبل در مقایسه با کتاب‌های جدید بسیار پایین است. در نتیجه کتاب‌های جدید هدیه‌های آسمانی و کتاب کار جدید پایه‌ی دوم ابتدایی سبب درگیری دانش‌آموزان با محتوا شده است.

عابدینی بلترک و نیلی (۱۳۹۳) در پژوهشی تحت عنوان تحلیل جایگاه سازنده‌گرایی به عنوان رویکرد نوین یادگیری در کتاب‌های درسی دوره‌ی ابتدایی سال (۱۳۸۸) بدین نتیجه دست یافته‌اند که در توجه به مؤلفه‌ی مشارکت فعال دانش‌آموزی کمترین توجه در کتاب‌های، هدیه‌های آسمانی (کتاب کار) و قرآن شده است. در ارتباط با مؤلفه‌ی توجه به نقش تسهیل‌گری معلم؛ کمترین توجه در هدیه‌های آسمانی (کتاب اصلی و کتاب کار) و قرآن مشاهده شده و در مؤلفه‌ی ارزشیابی تکوینی نیز کمترین توجه، هدیه‌های آسمانی (کتاب اصلی و کتاب کار) و قرآن مشاهده گردید. این نتیجه حاکی از آن است که در مقایسه، کتاب هدیه‌های آسمانی با سایر کتب دوره‌ی ابتدایی (در مؤلفه‌ی مشارکت فعال، نقش تسهیل‌گری معلم، و ارزشیابی تکوینی) کمترین توجه را شامل شده است.

بیان مساله

در دهه‌های اخیر تغییراتی مهم در برنامه‌ها، نظام آموزشی و به تبع آن در تهیه و تنظیم کتاب‌ها و مواد آموزشی صورت گرفته است که این تغییرات برای شرکت دادن دانش‌آموزان در فعالیت‌های آموزشی بوده است. چرا که تصور می‌شود دانش‌آموزان مصرف‌کنندگان بی‌چون و چرای اصلاحات آموزشی به حساب می‌آیند و قطعاً انجام تغییرات در کتاب‌های درسی و انجام اصلاحات در ابعاد گوناگون آموزشی تأثیرگذار است (ستایش، ۱۳۸۵).

یکی از تغییراتی که در سال ۱۳۹۱ شاهد اجرای آن بودیم، ایجاد طرح جدیدی به نام طرح ۳-۳-۶ در نظام آموزش و پرورش بود که شامل ۶ سال مقطع ابتدایی، دوره‌ی متوسطه اول و دوره‌ی متوسطه دوم می‌باشد. در این میان پایه‌ی ششم ابتدایی برای اولین بار با کتب، دروس، اهداف و راهبردهای جدید و متفاوت برای دانش‌آموزان پایه‌ی ششم در نظام آموزشی جای گرفته است که به علت جدید بودن این پایه در نظام، نیاز به بررسی‌ها و تحلیل‌های فراوانی در زمینه‌ی کتب و محتوای برنامه‌ی درسی دارد. یکی از کتاب‌های این پایه، کتاب هدیه‌های آسمانی است. با توجه به جایگاه و اهمیت کتاب هدیه‌های آسمانی در مجموع دروس پایه‌ی ششم ابتدایی که مقطعی سرنوشت ساز است و شالوده‌ی فکری و شخصیتی افراد در آن پی‌ریزی می‌شود، و نیز با توجه به اهداف تعیین شده برای این کتاب در مقطع ابتدایی و ضرورت ارزشیابی و بازنگری محتوای کتاب مورد نظر، به ویژه از زمان انتشار آن تاکنون که به شیوه‌ی تحلیلی، مورد بررسی قرار نگرفته است، افزون بر این بررسی‌ها نشان داد که بیشتر دانش‌آموزان با توجه به تجربیاتشان، آموزش‌های دینی را فاقد کارایی لازم برای زمان کنونی خود می‌دانند. در استفاده از شیوه‌های سنتی و رسمی نه تنها اهمیت بعد شناختی آن مورد شک و تردید است بلکه تحقق اثرات مطلوب و یا نتایج پنهان تجربیات دینی آن نیز مورد سؤال و تردید است. بنابراین مطالب دینی نیاز به تحلیل و بررسی دارند. این پژوهش در نظر دارد به بررسی و تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی پایه‌ی ششم ابتدایی (متن، پرسش‌ها و تصاویر) از منظر فعال و غیرفعال بودن براساس روش ویلیام رومی در سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱ بپردازد. سؤال اصلی پژوهش این است که آیا محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی پایه‌ی ششم ابتدایی (متن، پرسش‌ها و تصاویر) به شیوه‌ی فعال براساس روش ویلیام رومی ارائه شده است؟

روش تحقیق

نوع تحقیق در این پژوهش توصیفی و روش آن، روش تحلیل محتوا بر اساس روش ویلیام رومی است. جامعه‌ی پژوهش، کتاب هدیه‌های آسمانی پایه‌ی ششم ابتدایی سال ۹۲-۱۳۹۱ می‌باشد که به علت محدود بودن جامعه، کل کتاب به عنوان نمونه مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد. ابزار گردآوری اطلاعات در این پژوهش سیاهه تحلیل محتوای مبتنی بر روش ویلیام رومی است. برای تعیین روایی ابزار از روایی صوری استفاده شده است و با استفاده از نظر متخصصان در این حوزه، روایی ابزار فوق بررسی شده است. برای برآورد پایایی سیاهه تحلیل محتوا، بایستی تحلیل محتوای یک متن یا برنامه توسط دو یا چند تحلیل‌گر انجام شود، بدین منظور یک کارشناس ارشد برنامه‌ریزی درسی همراه با پژوهش‌گر با استفاده از سیاهه‌ی تنظیم شده، کار تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی را انجام داد که مقدار ضریب همبستگی بین دو تحلیل مستقل، ۰/۷۹ بوده است. حوزه‌ی مطالعه شامل کتاب هدیه‌های آسمانی پایه‌ی ششم ابتدایی سال ۹۲-۱۳۹۱ است. واحد مطالعه، درس‌های مندرج در کتاب یادشده می‌باشد و واحد تجزیه و تحلیل، جمله، پرسش‌ها و تصاویر است. در این روش محتوای کتاب اعم از متن، پرسش‌ها و تصاویر آن‌ها بررسی می‌شود. کل محتوا بر اساس دو مقوله‌ی فعال و غیرفعال تحلیل می‌شود. ملاک تشخیص مقوله‌های فعال و غیرفعال تقسیم‌بندی ویلیام رومی^۱ است (۱۹۶۸). از تقسیم مقوله‌های فعال بر غیرفعال ضریب درگیری به دست می‌آید. در صورتی که ضریب درگیری مابین ۰/۴ تا ۱/۵ باشد محتوای کتاب فعال و در صورتی که ضریب درگیری کمتر از ۰/۴ باشد کتاب غیرفعال است. در این صورت هر کتاب درسی باید حداقل ۳۰ درصد و حداکثر ۷۰ درصد به ارائه مطالب بپردازد. اما اگر فراسوی این محدوده، اطلاعات ارائه شود محتوای کتاب غیر فعال است. زیرا در صورتی که کمتر از ۳۰ درصد کتاب اطلاعات و حقایق دینی باشد، کتاب سرتاسر به سؤال‌ها و مسائلی توجه دارد که دانش‌آموز خمیرمایه‌ی اولیه را برای درک و پاسخ به آن‌ها دارا نیست. و اگر بیشتر از ۷۰ درصد مطالب کتاب حقایق و اطلاعات باشد، چنین محتوایی فقط بر انتقال و انباشت ذهنی اطلاعات تکیه دارد و نمی‌توان آن را محتوایی فعال نامید (کاکاوند، ۱۳۷۹).

تحلیل متن: واحد مطالعه، درس‌های کتاب است. برای تحلیل متن، جملات هر درس بررسی می‌شود. در تحلیل مقوله‌ها و محاسبه‌ی شاخص درگیری با متن، مقوله‌های غیرفعال شامل

A (بیان حقیقت)، B (بیان نتایج یا اصول کلی)، C (بیان تعاریف)، D (سؤال‌هایی که پاسخ آن‌ها در متن وجود دارد) و مقوله‌های فعال شامل E (سؤال‌هایی که پاسخ آن‌ها بعد از خواندن متن می‌باشد)، F (سؤال‌هایی به منظور جلب توجه)، G (سؤال‌های عملی)، H (نتایج به دست آمده توسط فراگیر)، I (سؤال‌هایی با هدف پیوند مطالب جدید و قدیم)، J (جنبه ادبی) که از تقسیم مقوله‌های فعال بر غیرفعال ضریب درگیری به دست می‌آید.

تحلیل پرسش‌ها

منظور پرسش‌هایی است که در آخر هر درس آورده شده است. در تحلیل مقوله‌ها و محاسبه‌ی شاخص درگیری با پرسش‌ها، مقوله‌های غیرفعال شامل A (سؤال‌هایی که جواب آن‌ها مستقیماً در کتاب هست)، B (نقل تعاریف) و مقوله‌های فعال شامل C (سؤال‌هایی که فراگیر باید از متن کمک بگیرد)، D (حل مسأله) می‌باشد. از تقسیم مقوله‌های فعال بر غیرفعال ضریب درگیری به دست می‌آید.

تحلیل تصاویر

واحد تحلیل تصاویر، نقشه، نقاشی، نمودار، عکس‌های کتاب و شکل است. در تحلیل مقوله‌ها و محاسبه‌ی شاخص درگیری با تصاویر، مقوله‌های غیرفعال شامل، A (به منظور توضیح موضوع)، B (انجام فعالیت توسط دانش‌آموز) و مقوله‌های فعال شامل، C (روش فراهم کردن وسایل برای انجام فعالیت)، D (تصاویری که برای فهم نیاز به دقت و تجزیه و تحلیل دارد) می‌باشند.

سؤال‌های تحقیق

سؤال اول: آیا متن کتاب هدیه‌های آسمانی پایه‌ی ششم ابتدایی، به شیوه‌ی فعال براساس روش ویلیام رومی ارائه شده است؟

سؤال دوم: آیا پرسش‌های کتاب هدیه‌های آسمانی پایه‌ی ششم ابتدایی، به شیوه‌ی فعال براساس روش ویلیام رومی ارائه شده است؟

سؤال سوم: آیا تصاویر کتاب هدیه‌های آسمانی پایه‌ی ششم ابتدایی، به شیوه‌ی فعال براساس روش ویلیام رومی ارائه شده است؟

درس / مقوله	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	فراوانی	درصد
۱۴	۱۳	۱		۱							۱۵	٪۳
۱۵	۲۷	۲	۲								۳۱	٪۷
۱۶	۳۴		۱								۳۵	٪۸
۱۷	۳۰	۲									۳۲	٪۷
فراوانی	۳۶۷	۶۶	۱۲	۸	۸			۴			۴۶۵	
درصد	٪۷۹	٪۱۴	٪۳	٪۲	٪۲			٪۰/۱۸۶			۱۰۰	

محاسبه‌ی آماری داده‌های متن

۱. محاسبه‌ی شاخص درگیری درخصوص متن:

$$\frac{۸+۴}{۳۶۷+۶۶+۱۲+۸} = \frac{۱۲}{۴۵۳} = ۰/۰۲ \Rightarrow \text{ضریب درگیری بامتن}$$

بر اساس محاسبه‌ی آماری داده‌ها، ضریب درگیری درخصوص متن ۰/۰۲ به دست آمده که از

تقسیم مجموع مقوله‌های فعال بر مجموع مقوله‌های غیر فعال به دست آمده است.

پاسخ سؤال اول: باتوجه به ضریب درگیری به دست آمده در خصوص متن ۰/۰۲، این

ضریب از میزان تعیین شده توسط ویلیام رومی یعنی ۰/۴ کمتر است، در نتیجه متن کتاب

هدیه‌های آسمانی پایه‌ی ششم ابتدایی در سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱ متنی غیرفعال و غیرپویاست.

سؤال دوم: آیا پرسش‌های کتاب هدیه‌های آسمانی پایه‌ی ششم ابتدایی، به شیوه‌ی فعال

براساس روش ویلیام رومی ارائه شده است؟

جدول (۲) مربوط به داده‌های تحلیل محتوای پرسش‌های کتاب هدیه‌های آسمانی است که

طبق جدول، مقوله‌های A و B، مقوله‌های غیرفعال و مقوله‌های D و C مقوله‌های فعال‌اند. در هر

درس تعداد مقوله‌ها نوشته شده و در انتها فراوانی و درصد آن‌ها محاسبه شده است.

جدول ۲: داده‌های تحلیل محتوای پرسش‌های کتاب هدیه‌های آسمانی

درس مقوله	A	B	C	D	فراوانی	درصد
۱			۲	۱	۳	٪۶
۲	۱				۱	٪۲
۳			۱		۱	٪۲
۴	۳				۳	٪۶
۵	۱			۲	۳	٪۶
۶		۸	۱		۹	٪۱۷
۷	۲		۱	۱	۴	٪۸
۸			۱	۲	۳	٪۶
۹	۲		۱	۱	۴	٪۸
۱۰	۱			۲	۳	٪۶
۱۱			۲		۲	٪۴
۱۲	۲			۱	۳	٪۶
۱۳	۱		۱		۲	٪۴
۱۴			۱	۱	۲	٪۴
۱۵	۱		۲	۱	۴	٪۸
۱۶				۲	۲	٪۴
۱۷			۲	۱	۳	٪۶
فراوانی	۱۴	۸	۱۵	۱۵	۵۲	
درصد	٪۲۷	٪۱۵	٪۲۹	٪۲۹	۱۰۰	

محاسبه‌ی آماری داده‌های پرسش:

۲. محاسبه‌ی شاخص درگیری در خصوص پرسش‌ها

$$\frac{۱۵ + ۱۵}{۱۴ + ۸} = \frac{۳۰}{۲۲} = ۱/۳۶ \Rightarrow \text{ضریب درگیری با پرسش‌ها}$$

براساس محاسبه آماری داده‌ها، ضریب درگیری در خصوص پرسش‌ها ۱/۳۶ به دست آمده

است.

پاسخ سؤال دوم: باتوجه به ضریب درگیری به دست آمده در خصوص پرسش‌ها ۱/۳۶، این ضریب درگیری، مابین میزان تعیین شده توسط ویلیام رومی یعنی ۰/۴ تا ۱/۵ قرار دارد، در نتیجه پرسش‌های کتاب هدیه‌های آسمانی پایه‌ی ششم ابتدایی در سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱ پرسش‌هایی فعال و پویاست.

سؤال سوم: آیا تصاویر کتاب هدیه‌های آسمانی پایه‌ی ششم ابتدایی، به شیوه‌ی فعال براساس روش ویلیام رومی ارائه شده است؟
جدول (۳) مربوط به داده‌های تحلیل محتوای واحدهای تصاویر کتاب هدیه‌های آسمانی است که طبق جدول، مقوله‌های A و B مقوله‌های غیرفعال و مقوله‌های C و D مقوله‌های فعال‌اند. در هر درس تعداد مقوله‌ها نوشته شده و در انتها، فراوانی و درصد آن‌ها محاسبه شده است.

جدول ۳: داده‌های تحلیل محتوای تصاویر کتاب هدیه‌های آسمانی

درس مقوله	A	B	C	D	فراوانی	درصد
۱	۲		۱		۳	٪۱۲
۲	۱				۱	٪۴
۳	۱				۱	٪۴
۴	۱				۱	٪۴
۵	۱	۱			۲	٪۸
۶	۱		۱		۲	٪۸
۷	۱		۱		۲	٪۸
۸			۱		۱	٪۴
۹	۱				۱	٪۴
۱۰	۱				۱	٪۴
۱۱	۱	۱			۲	٪۸
۱۲	۱				۱	٪۴
۱۳	۱				۱	٪۴
۱۴	۱				۱	٪۴

درس مقوله	A	B	C	D	فراوانی	درصد
۱۵	۲		۱		۳	٪۱۲
۱۶	۱				۱	٪۴
۱۷	۱				۱	٪۴
فراوانی	۱۸	۲	۵		۲۵	
درصد	٪۷۲	٪۸	٪۲۰		۱۰۰	

محاسبه‌ی آماری داده‌های تصاویر:

محاسبه‌ی شاخص درگیری در خصوص تصاویر:

$$\frac{۵}{۱۸+۲} = \frac{۵}{۲۰} = ۰/۲۵ \Rightarrow \text{ضریب درگیری با تصاویر}$$

بر اساس محاسبه آماری داده‌ها، ضریب درگیری در خصوص تصاویر ۰/۲۵ به دست آمده است.

پاسخ سؤال سوم: با توجه به ضریب درگیری به دست آمده در خصوص تصاویر ۰/۲۵، این

ضریب از میزان تعیین شده توسط ویلیام رومی یعنی ۰/۴ کمتر است، در نتیجه تصاویر کتاب هدیه‌های آسمانی پایه‌ی ششم ابتدایی در سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱ غیرفعال و غیرپویاست.

جدول ۴: ضریب درگیری محتوای کتاب (متن، پرسش‌ها، تصاویر)

کتاب	ضریب درگیری با متن	ضریب درگیری با پرسش‌ها	ضریب درگیری با تصاویر	مجموع
هدیه‌های آسمانی	۰/۰۲	۱/۳۶	۰/۲۵	۱/۶۳

بر اساس جدول (۴)، ضریب درگیری در خصوص متن کتاب هدیه‌های آسمانی ۰/۰۲، ضریب

درگیری با پرسش‌ها ۱/۳۶ ضریب درگیری با تصاویر ۰/۲۵ است که در نهایت مجموع ضریب درگیری کتاب ۱/۶۳ می باشد.

بنابراین با توجه به محاسبات آماری که صورت گرفت، ضریب درگیری در خصوص متن، ۰/۰۲

به دست آمد که این ضریب درگیری نشان می‌دهد، متن کتاب هدیه‌های آسمانی، متنی غیرفعال و غیرپویا است، چرا که طبق گفته‌های ویلیام رومی محتوایی فعال است که ضریب درگیری آن مابین ۰/۴ تا ۱/۵ باشد. در محاسبه‌ی شاخص درگیری در خصوص پرسش‌ها، ضریب درگیری ۱/۳۶ به دست آمده که این ضریب نشان می‌دهد، پرسش‌های کتاب هدیه‌های آسمانی، فعال و پویا است. درنهایت در محاسبه‌ی شاخص درگیری در خصوص تصاویر، ضریب درگیری به دست آمده ۰/۲۵ می‌باشد که این ضریب نیز نشان دهنده‌ی غیرفعال و غیرپویا بودن تصاویر کتاب می‌باشد. اما در مجموع آنچه را که در جدول (4) مشاهده می‌شود، ضریب درگیری ۱/۶۳ نشان دهنده‌ی این است که کتاب هدیه‌های آسمانی پایه‌ی ششم ابتدایی، کتابی مناسب و پویا است اما لازم است هم از نظر محتوا و هم از نظر تصاویر مورد بازبینی و اصلاح قرار گیرد.

نتیجه‌گیری

یکی از وظایف خطیر کلیه نظام‌های تعلیم و تربیت در سراسر جهان، کمک به رشد اخلاقی و سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان است و بر این اساس یکی از مهم‌ترین وظایف نظام اسلامی در کشور ما، برنامه‌ریزی برای پرورش، تزکیه نفس و سازگاری شخصی و اجتماعی افراد جامعه است که در این میان، نظام آموزش و پرورش و کتاب‌های درسی به عنوان یکی از قوی‌ترین نهادهای تربیتی نقش مؤثری در هدایت و پرورش دینی و اسلامی دانش‌آموزان و فراهم کردن امکانات و شرایط مناسب برای ایجاد تغییرات مطلوب در آنان را برعهده دارند، هدف از پژوهش حاضر تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی پایه‌ی ششم ابتدایی (متن، پرسش‌ها و تصاویر) از منظر فعال و غیرفعال بودن، براساس روش ویلیام رومی بود. برای دست یافتن به این هدف، نتایج در قالب سؤال‌هایی مطرح و به بررسی آن‌ها پرداخته شد. طبق نتایج به دست آمده متن کتاب هدیه‌های آسمانی با ضریب درگیری ۰/۰۲، متنی غیرفعال و غیرپویا است زیرا ضریب درگیری به دست آمده از میزان تعیین شده توسط ویلیام رومی کمتر است. به عبارتی، متون داستانی و حکایت‌ها، حالتی غیرفعال دارند و زمینه را برای تفکر فراهم نمی‌کنند و جای هر گونه تعبیر و تفسیر و نتیجه‌گیری را می‌گیرند، شیوه‌ی ارسال پیام در کتاب مستقیم است و در نتیجه تأثیر کمتری بر مخاطب می‌گذارد. پرسش‌های کتاب هدیه‌های آسمانی با ضریب درگیری ۱/۳۶ نشان می‌دهد که پرسش‌های کتاب فعال و پویا است. چرا که ضریب درگیری به دست آمده مابین میزان تعیین شده

توسط ویلیام رومی است. به عبارتی، پرسش‌های کتاب به گونه‌ای طراحی شده است که فرصت استفاده از تجارب و آموخته‌های قبلی را فراهم می‌کند و در مجموع خواننده را برای پاسخ‌دهی به سؤالات به جست‌وجو و تفکر وامی‌دارد. تصاویر کتاب هدیه‌های آسمانی نیز با ضریب درگیری ۰/۲۵ نشان دهنده‌ی غیرفعال و غیرپویا بودن تصاویر است چرا که ضریب درگیری به دست آمده نیز از میزان تعیین شده توسط ویلیام رومی کمتر است. به عبارتی تصاویر به گونه‌ای طراحی شده است که زمینه را برای فعالیت و کنجکاوی فراهم نمی‌کند. بنابراین، مقوله‌های متن و تصاویر کتاب هدیه‌های آسمانی پایه‌ی ششم ابتدایی غیرفعال و غیرپویا است، اما پرسش‌های کتاب بسیار مناسب و پویا است و سبب درگیری فعال می‌شود.

نتایج پژوهش حاضر با نتایج پژوهش کرمی، اسدبیگی (۱۳۹۲) تحت عنوان تحلیل محتوای کتاب ریاضی پایه‌ی اول متوسطه بر اساس روش ویلیام رومی و حیطه‌ی شناختی بلوم همخوانی دارد. آن‌ها به این نتیجه رسیدند که تعداد تمرین‌ها و فعالیت‌ها و مسائل در سطوح بالای حیطه‌ی شناختی بسیار اندک است و صرفاً در سطح درک و فهم است. بنابراین دانش‌آموزان را برای یادگیری فعال درگیر نمی‌کند.

همچنین نتایج پژوهش با پژوهش عابدینی بلترک و نیلی (۱۳۹۳) تحت عنوان تحلیل جایگاه سازنده‌گرایی به عنوان رویکرد نوین یادگیری در کتاب‌های درسی دوره‌ی ابتدایی همسو می‌باشد. همچنین نتایج پژوهش حاضر با نتایج پژوهش ایمانی و مظفر (۱۳۸۲) همخوانی دارد. در این پژوهش، محققان به تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی و کتاب کار پایه‌ی دوم دبستان سال ۱۳۸۱ در مقایسه با تعلیمات دینی چاپ ۱۳۸۰ به روش ویلیام رومی پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که ضریب درگیری دانش‌آموزان با متن و تصاویر در کتاب تعلیمات دینی و کتاب هدیه‌های آسمانی و کتاب کار پایین است و منجر به درگیری دانش‌آموزان با متن و تصاویر نمی‌شود، اما ضریب درگیری ۱/۱ در پرسش‌ها بیانگر این امر است که کتاب هدیه‌های آسمانی موجب درگیری بیشتر دانش‌آموزان شده، در صورتی که کتاب تعلیمات دینی قبلی در این زمینه ضعیف عمل کرده است.

همچنین نتایج پژوهش حاضر با نتایج پژوهش دهقانی (۱۳۸۳) همخوانی دارد. دهقانی به بررسی میزان فعال و غیرفعال بودن محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی و کتاب کار پایه‌ی چهارم ابتدایی پرداخته است. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که متن و تصاویر کتاب هدیه‌های

آسمانی و کتاب کار پایه‌ی چهارم ابتدایی ۸۴-۱۳۸۳ با ضریب درگیری ۰/۲۵ و ۰/۳۱ به روش غیرفعال و پرسش‌های هر دو با ضریب درگیری ۰/۵۷ به روش فعال تدوین شده‌اند. با توجه به نتایج پژوهش حاضر لازم است برنامه‌ریزان و مؤلفان کتاب‌های تعلیمات دینی مقطع ابتدایی در متن و تصاویر تجدیدنظر کنند و از مقوله‌های فعال استفاده کنند. هر متن، پرسش و تصویر در کتاب دینی باید ذهن دانش‌آموز را به فعالیت و جست‌وجو وادارد تا مفاهیم و آموزه‌های دینی برای آن‌ها قابل درک باشد. اقدام برای تجدیدنظر در کتاب‌های دینی، فرصت مناسبی را برای بهره‌برداری علمی از نظریه‌های برنامه‌ریزان درسی، روان‌شناسان رشد، متولیان دینی و معلمان فراهم می‌کند. از طرفی همکاری، همفکری و تبادل افکار بین این چهار گروه (برنامه‌ریزان درسی، روان‌شناسان رشد، متولیان دینی و معلمان) و از طرف دیگر تحقیق و پژوهش درباره محتوای کتاب‌ها توسط پژوهش‌گران، روند فعال‌سازی و اثربخشی محتوای کتاب‌های دینی را تسهیل و تسریع خواهد کرد. ضروری است گردآورندگان کتاب‌های دینی از این منابع علمی برای تجدیدنظر در محتوای کتاب‌های دینی استفاده لازم را ببرند.

پیشنهادها

۱. متن کتاب هدیه‌های آسمانی بیشتر داستانی و تاریخی است. با توجه به اهمیت متن در فعال نگه داشتن محتوا پیشنهاد می‌شود که اگر در لابه‌لای داستان‌ها و وقایع تاریخی، مسایل داستانی با مضامین اخلاقی، عاطفی و اجتماعی آورده شود، می‌تواند ذهن خواننده را به چالش بکشد تا آن‌ها به جست‌وجوی راه‌حل‌ها اقدام کنند و راه‌حلهایی را که خود ارائه نموده‌اند در ذهن ماندگار سازند.
۲. پرسش‌های کتاب هدیه‌های آسمانی همان‌طور که از نتایج استنباط می‌شود، به شیوه‌ی فعال و پویا ارائه شده است. اگر سؤال‌ها و محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی با علوم دیگر مرتبط باشد می‌توان خط‌مشی نظام اسلامی را که همانا تولید علم بر اساس اخلاق و دین است، محقق ساخت.
۳. تصاویر کتاب هدیه‌های آسمانی به شیوه‌ی غیرفعال تنظیم شده، بیشتر در توضیح متن آمده است. هر چند گرافیک تصاویر بسیار جذاب است، اما ذهن خواننده را به چالش نمی‌کشد. اگر تصاویر این کتاب روش فعالیت عملی را فراهم کند، تصاویر فعال‌تر خواهد بود.

۴. محققان، با استفاده از روش‌های گوناگون تحلیل، سعی در برطرف کردن مشکلات موجود نمایند تا در نهایت بتوانند متن، پرسش‌ها و تصاویری را برگزینند که در فعال کردن ذهن و فکر و نیز اعمال دانش‌آموزان مؤثر واقع شوند.

منابع

الف. فارسی

۱. آقازاده، احمد. (۱۳۸۵). **مسائل آموزش و پرورش ایران**، تهران: انتشارات سمت
۲. ایمانی، محسن و مظفر، محمد. (۱۳۸۲). تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی و کتاب کار در مقایسه با تعلیمات دینی پایه‌ی سوم ابتدایی، **فصلنامه نوآوری‌های آموزشی**، ۳ (۱)، ۱۱۵-۱۳۲.
۳. بدریان، عابد و رستگار، طاهره. (۱۳۸۵). **مطالعه تطبیقی استانداردهای آموزش علوم در ایران و چند کشور موفق در آزمون TIMSS**، مؤسسه پژوهشی برنامه‌ریزی درسی و نوآوری‌های آموزشی، تهران.
۴. دلاور، علی. (۱۳۸۶). **مبانی نظری و علمی پژوهش‌های علوم انسانی و اجتماعی**، تهران: نشر رشد.
۵. دهقانی، مهدی. (۱۳۸۳). **میزان فعال و غیرفعال بودن کتاب هدیه‌های آسمانی و کتاب کار چهارم ابتدایی: تألیف جدید تعلیمات اسلامی**. دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه اصفهان، ۴ (۱): ۱-۲۲.
۶. رضایی، معرفت. (۱۳۸۵). بررسی عوامل مؤثر در تعیین محتوای کتاب‌های تعلیمات دینی دوره‌ی ابتدایی از دیدگاه معلمان استان آذربایجان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
۷. رئیس دانا، فرخ لقا. (۱۳۸۶). تحقیق و بررسی محتوای برنامه درسی ریاضی دوره‌ی راهنمایی، **فصلنامه تعلیم و تربیت**، ۲۱: ۱۰۶-۸۶.
۸. ستایش، حسن. (۱۳۸۵). **ساختار محتوای کتاب درسی دانشگاهی با رویکرد کاوش - محور در کتاب درسی دانشگاهی: ساختار و ویژگی‌ها (جلد اول)**، اولین همایش بین‌المللی کتاب درسی دانشگاهی: نشر سمت، ۳۷۰-۳۸۹.

۹. شریعتمداری، علی. (۱۳۸۷). **چند مبحث اساسی در برنامه ریزی درسی**، تهران: انتشارات سمت.

۱۰. شفیعی نژاد، محبوبه. (۱۳۸۹). **تحلیل محتوای کتاب‌های دین و زندگی دوره‌ی متوسطه**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، پژوهشکده تعلیم و تربیت استان کرمان.

۱۱. عابدینی بلترک، میمنت و نیلی، محمدرضا. (۱۳۹۳). **تحلیل جایگاه سازنده‌گرایی به عنوان رویکرد نوین یادگیری در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی، مجله پژوهشی در برنامه‌ریزی درسی**، ۱۱ (۱۳)، ۱۷-۶.

۱۲. فتحی واجارگاه، کوروش. (۱۳۷۲). **ارزشیابی شیوه ارائه محتوای کتاب علوم تجربی (پایه دوم تا پنجم) دوره ابتدایی تحصیلی سال ۷۲-۱۳۷۱ با استفاده از شیوه ویلیام رومی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی**، دانشگاه تربیت معلم تهران.

۱۳. کاکاوندی، مهوش. (۱۳۷۹). **ارزشیابی محتوای کتاب‌های درسی علوم اول تا پنجم ابتدایی (جدید التالیف) بر اساس روش ویلیام رومی**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.

۱۴. کرمی، زهره واسد بیگی، پژمان. (۱۳۹۲). **تحلیل محتوای کتاب ریاضی پایه‌ی اول متوسطه بر اساس تکنیک ویلیام رومی و حیطة‌ی شناختی بلوم**، **مجله پژوهشی در برنامه‌ریزی درسی**، ۱۰ (۱۰)، ۱۶۷-۱۷۹.

۱۵. نوریان، محمد. (۱۳۸۸). **راهنمای علمی تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی**، تهران: نشر شورا.

۱۶. یار محمدیان، محمد حسین. (۱۳۸۱). **اصول برنامه‌ریزی درسی**، تهران: یادواره کتاب.

۱۷. مهر محمدی، محمود. (۱۳۸۷). **برنامه ریزی درسی، دیدگاه‌ها، رویکردها و چشم اندازها**. مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.

ب. انگلیسی

18. Ashton, E. (2012). **Religions Education in the Early years**, London: Routledge.

19. Romey, W. (1968). **Inquiry techniques for teaching science**, London: prenticehall.